

Kwetsbaar en kostbaar

EEN TENTOONSTELLING OVER HET VOORTLEVEN VAN
KLASSIEKE TEKSTEN EN DE GESCHIEDENIS VAN HET
BOEK

Een boek kopen, een boek lezen. Hoe vanzelfsprekend is dat niet? We staan er zelden bij stil dat een boek, zoals we dat in handen krijgen, een geschiedenis van eeuwen kent. Een geschiedenis van gesproken, geschreven en gedrukte teksten. De tentoonstelling 'Lectori Salutem. Boek en oudheid', te zien tot en met 7 september 2008 in het Allard Pierson Museum in Amsterdam, weerspiegelt een aantal belangrijke momenten uit de geschiedenis van het boek.

De bezoeker van de tentoonstelling wandelt door de geschiedenis van het boek. Hij begint in de oudheid en treedt de troonzaal van het paleis van Pylos binnen. Omgeven door Griekse wandschilderingen, zoals een afbeelding van een zanger die zichzelf begeleidt op een snaarinstrument, hoort hij fragmenten uit het

werk van Homerus. Vervolgens komt hij bij een typisch Romeinse bibliotheek; ziet antieke papyri en leert hoe papyrus en perkament worden gemaakt. Bezienswaardig is het schoolschrift van Antonius Aurelius, dat bestaat uit vijf plankjes bedekt met een laagje zwarte was. Met een 'stilus', een soort pen, zijn woorden in de waslaag gekerfd. Op de eerste bladzijde heeft de leraar een zin opgeschreven die Antonius Aurelius vervolgens moest oefenen.

Betoverend

De middeleeuwse kloosterbibliotheek in de volgende zaal is overzichtelijk en keurig geordend. Veel oude handschriften zijn te zien, bijvoorbeeld een handschrift dat is

vervaardigd in de hofschool van Karel de Grote. Het schrift is een mooi voorbeeld van de Karolingische minuskel (type letter). Op de lessenaars liggen meer pronkhandschriften. De achtergrond is betoverend: gebrandschilderde ramen bestaande uit middeleeuwse miniaturen.

Dan volgt de zestiende-eeuwse Stadsbibliotheek van Amsterdam. De boeken stonden destijds gerangschikt in een enkele rij boven lessenaars. Ze werden per wetenschapsgebied geordend. De boeken stonden toen ondersteboven op de planken, zodat ze eenvoudig met een ketting aan de boekenkast konden worden bevestigd. De kettingen werden pas laat in de achttiende eeuw verwijderd.

De eerste bladzijde van Cicero's *De Amicitia* is prachtig versierd. De initiaal is 'bewoond' door de beroemde schrijver zelf. De tekst is geschreven in afwisselende kleuren en het geheel is omgeven door 'bianchi girani', ingewikkelde witte krullen, ook wel bekend als de spaghetti-stijl, waartussen allerlei dieren zijn afgebeeld. Het handschrift is geschreven door Antonio Sinibaldi, een beroemde florentijnse kopiist uit de 15de eeuw.

De Stadsbibliotheek is een historische plek waar P.C. Hooft zijn 'Warenar' heeft geschreven.

De bezoeker loopt verder door de geschiedenis van het boek en gaat een 'Chesterfield-bibliotheek' uit de negentiende eeuw binnen met donkere mahoniehouten boekenkasten. In de vitrines liggen fraaie edities van werken van de schrijvers Vosmaer en Bilderdijk. Aan het einde van de tentoonstelling loopt de bezoeker door de eenentwintigste eeuw. Hij ziet moderne vertalingen van klassieke werken, soms fraai geïllustreerd door kunstenaars als Aristide Maillol en Pablo Picasso. Ook stripverhalen en scènes uit verfilmingen van boeken uit de oudheid ontbreken niet.

Gladiator

De expositie geeft op eigen wijze de geschiedenis van het boek weer: gesproken teksten, geschreven teksten op papyri en perkament, met de hand gekopieerde teksten, het gedrukte woord, de stripverhalen en de verfilming van geschriften uit de oudheid.

De belangstelling voor de oudheid is blijvend. Ook in de eenentwintigste eeuw hebben Griekse en Romeinse teksten veel te bieden. Eruit halen wat

interessant is, zoals in films als *Troy* en *Gladiator*, wijkt niet af van de manier waarop Homerus met zijn teksten omging. Hij paste zijn verhaal aan zijn luisterende publiek aan, afhankelijk van hun interesse.

Educatief programma

Bij de tentoonstelling hoort een kcv-lespakket dat bestaat uit een boek, een film en vijftien onderzoekskarten. Het boek is niet opgezet als catalogus bij de expositie, maar is een informatieve en geïllustreerde publicatie over de geschiedenis van het boek. Ook na de tentoonstelling zal het een waardevol naslagwerk blijven. Veel objecten en handschriften die in het Allard Pierson Museum worden geëxposeerd, staan in het boek beschreven. De docent kan deze publicatie gebruiken bij de voorbereiding van de inleidende les die voorafgaat aan het museumbezoek. Leerlingen kunnen de informatie raadplegen bij de uitwerking van de museumopdracht. Daarnaast is er speciaal voor de tentoonstelling een film gemaakt. De acteur Pierre Bokma neemt de kijker mee door de wereld van de geschiedenis van het boek. Er zijn opnames gemaakt op historische locaties, zoals het drukkerijmuseum Plantin-Moretus in Antwerpen en de Librije van Zutphen. De film, die ongeveer een half uur duurt, vormt een deel van de inleidende les. Ten slotte zijn er vijftien onderzoekskarten ontwikkeld, waarmee de leerlingen min of meer zelfstandig aan de slag gaan. De kaart biedt allereerst informatie over een specifiek

onderdeel van de tentoonstelling. Dan volgen drie soorten opdrachten: een inleidende, om enigszins vertrouwd te raken met het onderwerp. Een voorbereidende opdracht, die toewerkt naar de tentoonstelling en meer inzicht van de leerling vraagt. Als laatste de museumopdracht, waarvan het de bedoeling is dat de leerling in het museum nauwkeurig een voorwerp of handschrift bestudeert aan de hand van gerichte vragen.

Na de bovengenoemde voorbereiding zijn de leerlingen rijp voor het bezichtigen van 'Lectori Salutem'. In het museum krijgen ze een rondleiding door een museumdocent en daarna hebben ze een minuut of tien om 'hun museumstuk' te bekijken en de opdracht uit te werken. De docent bepaalt uiteindelijk de verwerking van de opdracht. Dat kan zijn een korte presentatie door de leerling bij zijn museumstuk of een schriftelijk verslag achteraf.

Geschied voor alle leerlingen?

Ja, met name voor kcv-leerlingen, maar ook voor de lagere klassen van de havo, het vwo

Tot op de dag van vandaag is Homerus de klassieke auteur wiens werk het meest gelezen, vertaald en bewerkt is. Dat was ook in de oudheid al het geval: er zijn meer papyrusfragmenten met zijn teksten overgebleven dan van enig andere auteur. Op dit fragment uit het begin van onze jaartelling staat een passage uit de *Iliad* (Boek 4, 340-365). Egypte.

Papyrusrollen waren kwetsbaar en werden rechtop bewaard in houten kistjes. Op dit met uitgesneden cirkels versterkte kistje uit de Koptische periode staat een niet ontcijferde tekst.

Dit Caesar-handschrift werd in de eerste helft van de negentiende eeuw in het klooster van de benedictijnen te Fleury geschreven. Het is dus meer dan 1150 jaar oud. De talloze aantekeningen tussen de regels en rondom de tekst wijzen erop dat het boek vele eeuwen in gebruik is geweest voor geschied- en letterkundige studie.

en het gymnasium binnen de vakken geschiedenis en klassieke talen. Voor brugklassers en groep 8 van het basisonderwijs is een speurtocht uitgezet door de geschiedenis van het boek. Ook voor vmbo-scholen die de techniek 'boekbinden' aan de leerlingen aanbieden is deze expositie uitermate geschikt. Ze krijgen een goede indruk van de ontwikkeling van boeken, ook op technisch gebied. Bij elk tijdvak kunnen de leerlingen (en 'losse' bezoekers) doe-opdrachten uitvoeren, zoals de initialen van hun naam, geschreven in een prachtig middeleeuws handschrift, inkleuren of versieren.

ENKELE VOORBEELDVRAGEN VAN DE ONDERZOEKSKAART VOOR LEERLINGEN

- 1.1. Welke voordelen bood het gebruik van perkament ten opzichte van papyrus?
- 1.2. Omschrijf het productieproces van perkament.
- 1.3. Waar aan kun je de binnen- en buitenzijde van perkament herkennen?
- 1.1. Hoe wordt dubbel gebruikt perkament genoemd?
- 1.2. Waar is perkament naar vernoemd?

Antwoorden:

- 1.1. De voordelen van perkament ten opzichte van papyrus zijn:
 - Perkament is beter tegen vocht bestand dan papyrus.
 - Perkament is soepeler dan papyrus (het kan worden gevouwen).
 - Perkament kan, i.t.t. papyrus, gemakkelijk aan beide zijden beschreven worden.
 - Perkament is goedkoper dan papyrus omdat men minder materiaal nodig had.
 - Perkament kan, i.t.t. papyrus, opnieuw gebruikt worden (door het materiaal schoon te schaven).
- 1.2. Perkament wordt bereid van ongelooide dierenvelen van geiten, schapen of kalveren. Deze worden globaal van beharing en vleesresten ontdaan waarna ze bewerkt worden met kalk, om vervolgens de laatste resten van huid en haar te verwijderen. Vervolgens wordt de huid in een kalkbad gelegd, waarna deze gespannen en gedroogd kan worden. Tenslotte wordt de huid met puimsteen en krijt helemaal glad gemaakt.
- 1.3. De binnenzijde van perkament, de vleeskant, heeft de neiging iets bol te gaan staan. De buitenzijde, de haarzijde, heeft daarentegen de neiging hol te gaan staan. Bovendien is de tekening van de haarinplant vaak nog herkenbaar aan de haarzijde.
- 1.4. Perkament kan na gebruik worden schoon geschaafd, waarna het opnieuw kan worden beschreven. Dit dubbel gebruikte perkament wordt palimpsest genoemd.
- 1.5. De stad Pergamon in Klein Azië (het huidige Turkije) was in de oudheid befaamd om de goede kwaliteit van de daar geprepareerde huiden, de charta pergamena, en die benaming is in de Middeleeuwen tot perkament verbasterd.

Meer informatie en rondleidingen:

Allard Pierson Museum
Oude Turfmarkt 127
Amsterdam
Telefoon: 020 52 52 556
Kosten scholleren in groepsverband (mits vooraf aangemeld): € 1,00
www.allardpiersonmuseum.nl

Verder lezen:

René van Beek, Gerald J. Janssens - Heile,
Frits van der Meer (red.), **Boek en Oudheid**,
Athenaeum Polak & Van Gennep en het Allard
Pierson Museum, Amsterdam 2008

Met dank aan Gerald Janssens-Heile, conservator van de Griekse afdeling van het Allard Pierson Museum.